

Неллі БОНДАРЕНКО
(Київ, Україна)

КУЛЬТУРНА МАТРИЦЯ ОПАНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Першопричиною і Першоджерелом української мови є національна культура, й ця взаємозалежність обопільна. Українська мова зароджується, живе, відтворюється, розвивається і приймає унікальну форму в контексті створеної нею культури. Через мову українська нація зберігає, відроджує і представляє світові свою національну культуру, літературу, пісенність, малярство, народну творчість в усьому її багатогранному вимірі. Тому цілком природно, що українська мова є основою формування культурної компетентності як ключової в реформованій Новій українській школі.

Культура – це стиль життя. Готуючись до ролі інтелектуальної еліти, шкільна юнь і студентська молодь перебувають у стані культурного експериментування й особистісного моделювання, культурних форм, оптимальних для формування особистості. Зумовлена світовими процесами розвитку всеохопна модернізація передбачає переосмислення й осучаснення парадигми культури, під якою розуміють усю систему цінностей спільноти, що визначає траєкторію розвитку суспільства.

Насамперед слід з'ясувати, що ж за феномен українська культура, усвідомити, які успадковані нами цінності треба культивувати і взяти із собою в прийдешнє, які – переосмислити, а які не прижилися й не дають змоги українській спільноті бути самодостатньою, динамічно й ефективно розвиватися. Саме з приходом нової генерації має бути синхронізоване збагачення культури новими цінностями.

Роботу над модернізацією культури варто розпочати зі SWOT-аналізу культурних ресурсів України, який широко застосовується у світовому стратегічному плануванні і полягає в розділенні чинників і явищ на чотири категорії: сильні (Strengths), слабкі (Weaknesses), можливості (Opportunities), що відкриваються під час реалізації проекту, та загрози (Threats), пов'язані з його здійсненням.

Позитивним є те, що автори Закону України «Про освіту» виокремили культурну компетентність як самодостатню, не давши їй розчинитися в соціокультурній, і висловили намір зафіксувати її розвиток у меті та в змісті навчальних програм. Однак вона опинилась на не зовсім почесному передостанньому місці в переліку 11-ти груп ключових компетентностей, які необхідно формувати на уроках з усіх предметів у Новій українській школі. Чи не тому проблема розвитку цієї надважливої всеохопної компетентності, яка формується від народження і чинить

визначальний вплив на економіку і прогрес у всіх сферах життя людства, залишається на периферії наукових інтересів дослідників?

Педагоги-предметники накопили безцінний досвід ознайомлення здобувачів освіти зі скарбами української культури, який ще недостатньо вивчено й реалізовано. Зокрема творча група педагогів-предметників Вишнівської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 3 Київської області – експериментального закладу Інституту педагогіки НАПН України – під керівництвом науковців профільного відділу розробляє методичні рекомендації щодо формування у здобувачів освіти культурної компетентності. Результати її роботи оприлюднюються в журналі «Українська мова і література в школі».

Водночас рівень культурної обізнаності здобувачів освіти навряд чи можна вважати достатнім. Однією з причин є брак системної уваги науковців до цієї проблеми. Так, наприкінці І семестру 2018/2019 н.р. на базі згаданого закладу було проведене анкетування. Мета – з'ясувати рівень загальнокультурної обізнаності старшокласників, їх потреби, дії, ставлення, оцінки, самохарактеристику, а також виявити проблемні місця розвитку культурної компетентності на уроках української мови. Запропоновані десяти-одинадцятикласникам анкети містили такі запитання й завдання:

1. Що викладаєте у поняття «культура»?
2. Запишіть 7 ключових слів, які розкривають поняття «культура».
3. Запишіть кілька прізвищ та імен маловідомих діячів української культури.
4. Яких знань з української культури вам бракує?
5. Як ви берете участь у збереженні й розвитку української культури?

Результати анкетування засвідчили, що переважна більшість старшокласників (60 %) розуміє культуру узагальнено – як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством і конкретними народами упродовж усієї історії їх існування. Частина здобувачів освіти (24,4 %) виявила більш деталізоване розуміння поняття «культура», куди входять: наука, освіта, духовність, традиції, звичаї, мистецтво (література, живопис, музика, театр, кіно), культура поведінки, ерудиція, вихованість, ввічливість, повага до себе й інших тощо.

Обнадіює оригінальність хоча й незначної частини тлумачень поняття *культура*, зокрема: «культура – це об'єднання людей на основі спільних цінностей»; «це те, чим один народ відрізняється від іншого, унікальність кожного народу»; «культура – це зразок для нації: кожна країна відрізняється своєю культурою від іншої»; «культура – це все прекрасне, що нас оточує, допомагає збагатитися духовно й надихатися». Серед ключових слів, які розкривають поняття *культура*, 80 % десяти-одинадцятикласників назвали такі: мистецтво, живопис, театр, музика, балет, кіно, освіта (освіченість), вихованість, цінності, традиції, звичаї, історія, пам'ять, світогляд, моральність, духовність; рідше – досвід, розвиток, здобуток, скульптура, архітектура.

Лише п'ята частина здобувачів освіти включила мову до переліку стрижневих слів культури, що потребує відповідного науково-методичного реагування. Ще менший відсоток старшокласників (13,3 %) назвали літературу серед ключових слів культури. З-поміж нечастотних слів, віднесених респондентами до асоціативного поля культури, слід назвати такі як *доброта, повага, краса, гармонія, баланс, прогрес, символіка, релігія, самобутність, невичерпність*.

Попри твердження, що молодь, і особливо юнь, не надто цікавиться телебаченням, найширшу обізнаність вона продемонструвала на рівні 95-го кварталу.

З-поміж маловідомих діячів української культури здобувачі освіти найчастіше називали Бориса Грінченка (22 %), Марка Кропивницького, Сергія Прокоф'єва (по 20 %), рідше – Миколу Зерова (11 %), Олеса Гончара, Миколу Лисенка, Панаса Саксаганського (по 6,7 %). По 4,4 % респондентів хотіли б довідатися більше про Василя Острозького, Володимира Антоновича, Михайла Старицького, Павла Чубинського, Соломію Крушельницьку, Казимира Малевича, Марію Приймаченко, Андрія Кузьменка.

Поодинокі (2,2 %) згадано в анкетах імена Андрея Шептицького, Миколи Костомарова, Агатангела Кримського, Катерини Білокур, Сергія Параджанова, Леоніда Бикова, Володимира Івасюка, Івана Марчука.

Водночас дехто зі старшокласників назвав імена таких маловідомих широкому загалу особистостей як Марина Круть – учасниця хмельницького гурту KRUT, відома бандуристка, яка майстерно експериментує з народним інструментом, розвінчуючи міфи про його архаїчність і спонукаючи звучати по-сучасному; Василь Габор – письменник, літературознавець, видавець, який популяризує творчість митців слова загалом і найкращих прозаїків, а також майстрів українського перекладу; Юліан Медвецький – український і польський вчений і педагог, перший ректор нинішньої «Львівської політехніки»; Оксана Сайко – письменниця, авторка книжок про шкільне життя і вибір на користь добра. Це свідчить про потребу молоді розвиватися інтелектуально й духовно.

На запитання, яких знань з української культури їм бракує, 60 % старшокласників відповіли, що є потреба більше дізнатися про мистецтво, живопис, кіномистецтво, музичне мистецтво, цікаве про письменників, сучасних та маловідомих українських культурних діячів, історію України, етнографію, народні традиції, символіку, націю, історію культури, її розвиток, давню культуру, культуру українських міст. Водночас той факт, що на це запитання взагалі не відповіли 15,5 % респондентів, як і надмірна самовпевненість 15,5 % («мені всього вистає»; «такого культурного, як я, ніде не знайти»), що сукупно становить третину опитаних, спонукає до певних роздумів.

Імовірними **причинами** є: нерозуміння визначальної ролі культури у формуванні особистості й життя кожної людини; культурна необізнаність загалом і, як наслідок, – слабка мотивація; недорозвиненість потреби в опануванні української культури.

Про потенційну готовність здобувачів освіти пізнати свої глибинні культурні корені свідчить таке обнадійливе міркування десятикласниці Дар'ї Тищенко: «якщо бути відвертою, мені соромно, що дали імен та імен по батькові моїх бабусь та дідусів я не знаю свого родоvodu. Проте я працюю й намагаюсь заповнити прогалини у своїх знаннях».

На запитання анкети, як вони беруть участь у збереженні й розвитку української культури, 60 % старшокласників відповіли, що читають і вивчають твори українських письменників, знаходять інформацію про українську культуру, збагачуються нею й обмінюються знаннями з іншими; відвідують музеї, театри, книжкові ярмарки, фотовиставки, цікавляться сучасним кіномистецтвом, плекають українську пісню, беруть участь у шкільних заходах, присвячених творчості письменників і культурних діячів, дотримуються народних звичаїв, традицій, культури поведінки, розмовляють українською мовою. 8,9 % здобувачів освіти бере щонайактивнішу участь у збереженні й примноженні української культури через участь у мовно-літературних конкурсах, власну творчість – написання віршів, текстів пісень, художніх творів. 3-поміж оригінальних відповідей слід відзначити так: «Ім українську національну їжу», яка теж є частиною культури. 6,6 % старшокласників зізналися, що взагалі не беруть участі у збереженні й розвитку української культури, хоча це відчуття можна вважати оманливим, адже вивчаючи мову, літературу та інші предмети гуманітарного циклу, вони вже опановують культуру і є ланкою в її міжпоколінній ретрансляції.

Не відповіли на останнє запитання анкети 13 % респондентів.

Проведене анкетування дало уявлення про стан культурної обізнаності здобувачів освіти, можливість зрозуміти їхні потреби, визначити завдання методики й суміжних наук щодо формування культурної компетентності як ключової. Продемонстрована старшокласниками обізнаність з окремими діями культури пояснюється наявністю в підручнику відповідних текстів. Тому культурологічна матриця опанування мови і вияскравлення достойників української культури через роботу зі зразками висловлень мають закласти основу формування культурної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси: монограф. Київ: Академія, 2009. 192 с.
2. Бондаренко Н.В. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови*: матер. Міжнар. наук.-метод. семінару. Ужгород, 2009. С. 143-153.
3. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2018. Вип. 21. С. 44-56.
4. Воропай О. *Звичаї нашого народу: етнограф. нарис*. Київ: Оберіг, 1991. Т. 1-2.